

Politeja

nr 6(75), 2021, s. 119-142

<https://doi.org/10.12797/Politeja.18.2021.75.06>

Licencja: CC BY-NC-ND 4.0

Ryszard ŻELICHOWSKI

Instytut Studiów Politycznych PAN

rzeli@isppan.waw.pl

POLITYKA W CIENIU KORONAWIRUSA

WYBORY PARLAMENTARNE W KRÓLESTWIE NIDERLANDÓW

ABSTRACT **Politics in the Shadow of COVID-19: Parliamentary Election in the Kingdom of the Netherlands**

On March 15-17, 2021, the first parliamentary elections in the European Union during the pandemic took place in the Kingdom of the Netherlands. The political authorities of the Kingdom of the Netherlands decided to hold the elections despite severe sanitary restrictions and curfew. On January 15, 2021, the outgoing Prime Minister Mark Rutte, chairman of the People's Party for Freedom and Democracy (VVD), handed over the resignation of the entire government to the King. The immediate cause was the report of the parliamentary investigative commission announced in December 2020 on the extremely restrictive operation of local tax offices in connection with government child benefits. Mark Rutte has been running the country efficiently since 2010 and was also a favorite in the upcoming parliamentary elections. The elections were conducted without any disturbances. 37 parties were admitted to elections, the largest number in the post-war history of the Kingdom of the Netherlands. The election winners were ruling party VVD party and progressive liberals from D'66. The discussion on the formation of the new government has already started and is accompanied by great emotions. It is going to be a long period of negotiations and their results are difficult to be predicted. The article presents the main actors of this parliamentary game.

Keywords: Kingdom of the Netherlands, election, House of Representatives, political parties, Mark Rutte, coronavirus

Słowa kluczowe: Królestwo Niderlandów, wybory, Izba Reprezentantów, partie polityczne, Mark Rutte, koronawirus

W marcu 2021 r., w okresie drugiej fali pandemii, odbyły się pierwsze w Unii Europejskiej wybory parlamentarne. Zdecydowały się na nie władze polityczne Królestwa Niderlandów, pomimo ostrych obostrzeń sanitarnych i godziny policyjnej. Wybory odbyły się sprawnie, przy dużej frekwencji i dość przewidywalnym zwycięstwie dotychczasowego premiera. Nie spotkały się one z dużym zainteresowaniem polskich analityków. Poza kilkoma cytowanymi niżej tekstami publikującymi sondaże i oficjalnym odnotowaniu wyników w dzień po wyborach zapanowała medialna cisza. A jednak były to wybory znaczące, nie tylko dla mieszkańców Niderlandów, ale także dla całej Unii Europejskiej. Poniższy tekst poświęcony jest analizie tego, jak do nich doszło, jak przebiegały i jaki będą miały wpływ na europejską scenę polityczną.

SKĄD KRYZYS GABINETOWY?

W dniu 15 stycznia 2021 r. w orędziu telewizyjnym premier Mark Rutte, przewodniczący Partii Ludowej na rzecz Wolności i Demokracji (VVD), zwrócił się do rodaków tymi słowami: *[Państwo powinno] odrzucać zbytnią pewność siebie, chronić słabych, dzielić ryzyko i spieszy być przewodnikiem wszystkich. Jest to wysoki standard i oczywiste stało się, że rząd nie dotrzymał go w sprawie zasiłku na opiekę nad dzieckiem (...). Na wszystkich poziomach, w całym systemie polityczno-administracyjno-prawnym popełniono błędy, które spowodowały wielką niesprawiedliwość dla tysięcy rodziców. Ale ostatecznie odpowiedzialność polityczna spoczywa na rządzącym rządzie i nigdzie indziej (...). Jesteśmy jednomyślni: jeśli zawiodł cały system, można ponieść tylko wspólną odpowiedzialność. I to doprowadziło do sytuacji, że właśnie złożyłem na ręce króla rezygnację całego gabinetu. Po tej konferencji prasowej udam się do pałacu, aby udzielić królowi dalszych wyjaśnień¹.*

Powodem burzy w życiu politycznym stabilnej demokracji, jaką reprezentuje Królestwo Niderlandów, był ogłoszony w grudniu 2020 r. raport parlamentarnej komisji śledczej o nadzwyczaj restrykcyjnym działaniu miejscowych urzędów skarbowych w związku z rządowymi zasiłkami na dzieci. Problem ujrzał światło dzienne 19 sierpnia 2017 r., gdy Krajowy Rzecznik Praw Obywatelskich opublikował raport „Žadne power play, ale fair play” (nid. „Geen powerplay maar fair play”), opisujący na przykładzie kilkuset rodzin, w jaki sposób Urząd Skarbowy i Celny wstrzymywał, a następnie *odzyskiwał* zasiłki rzekomo wypłacane niesłusznie na opiekę nad dzieckiem w większości imigranckim rodzinom. W raporcie stwierdza się, że podejście organów podatkowych do tego problemu przez długi czas stawało rodziców w trudnej sytuacji, było przyczyną ich poważnych kłopotów finansowych i sprawiało, że musieli żyć w sytuacji dużej niepewności co do ich bytu. W konsekwencji tego raportu w listopadzie 2019 r. głos zabrała Komisja Doradcza ds. Przyznawania Zasiłków,

¹ [Online] <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2021/01/15/verklaring-van-minister-president-mark-rutte-over-het-aftreden-van-het-kabinet>, 5 IV 2021.

która przyznała, że administracja podatkowa stosowała w odniesieniu do ich biorców *stronnicze podejście instytucjonalne*².

Nie był to koniec sprawy. W marcu 2020 r. ukazały się szczegółowe raporty Komisji Doradczej i Rządowej Służby Audytu, z których wynikało, że problemy były bardziej poważne i miały szerszy zakres niż przypadki opisane we wspomnianym raporcie Krajowego Rzecznika Praw Obywatelskich. Nie chodziło tylko o stosowane metody, którymi się posługiwano, ale także o zbyt sztywne czy rygorystyczne przepisy panujące w tej materii. Premier Mark Rutte uznał wydzźwięk tych raportów za na tyle poważny, że już w marcu publicznie przeprosił obywateli za taki stan rzeczy, a także ustanowił fundusz odszkodowawczy (średnio po 30 tys. euro) dla wszystkich rodzin poszkodowanych fałszywymi oskarżeniami o oszustwa zasiłkowe, których liczbę oceniano na około 20-30 tys. Konsekwencją tej afery była rezygnacja z przywództwa Partii Pracy przez Lodewijka Asschera³, który w kolejnych rządach Ruttego, w latach 2012-2017, stał na czele odpowiadającego za zasiłki resortu spraw socjalnych.

Niezależnie od tej reakcji 27 maja 2020 r. poseł Bart Snels⁴ z GroenLinks złożył wnioszek o powołanie parlamentarnej komisji i publiczne wysłuchanie wskazanych osób w celu uzyskania głębszego obrazu zaistniałej sytuacji. Izba Reprezentantów przyjęła ten wniosek 2 czerwca i dokładnie miesiąc później została powołana ośmioosobowa komisja. Już w grudniu zaprezentowała ona Izbie Reprezentantów dokument zatytułowany „Bezprecedensowa niesprawiedliwość”⁵. *Był to masowy proces, w którym nie było miejsca na żadne niuanse. To była taka interpretacja prawa, która łamała prawo*⁶ – mówił w Parlamencie Chris van Dam⁷, przewodniczący komisji. Praktyki te nazwał łamaniem podstawowych zasad praworządności i wskazywał, że część urzędników, stosując

² *Ongekend onrecht. 35 510 Parlementaire ondervraging Kinderopvangtoeslag*, Den Haag, 17 XII 2020, [online] https://www.tweedekamer.nl/sites/default/files/atoms/files/20201217_eindverslag_parlementaire_ondervragingscommissie_kinderopvangtoeslag.pdf, 5 IV 2021.

³ Lodewijk Frans Asscher (ur. 1974), polityk, od 2009 r. minister spraw zagranicznych. Od 9 XII 2016 do 14 I 2021 był liderem partii PvdA. Po wyborach parlamentarnych w 2017 r. został posłem do Parlamentu Europejskiego i przewodniczącym grupy politycznej. Od 5 XI 2012 do 26 X 2017 r. był ministrem spraw społecznych i zatrudnienia oraz wicepremierem w rządzie Rutte II, [online] https://www.parlement.com/id/vj42f8sqgyr4/l_f_lodewijk_asscher, 5 IV 2021.

⁴ Bartholomeus Adrianus Wilhelmus „Bart” Snels (ur. 1966), ekonomista. Obecnie poseł do Parlamentu Europejskiego z ramienia GroenLinks. Był m.in. koordynatorem politycznym Izby Reprezentantów GroenLinks, dyrektorem Biura Naukowego GroenLinks i doradcą politycznym tej partii, [online] <https://groenlinks.nl/onze-partij/tweede-kamerfractie/bart-snels>, 5 IV 2021.

⁵ *Tamże*, s. 10.

⁶ *Kryzys rządowy w Holandii*, „DW” 2021, 15 I, [online] <https://www.dw.com/pl/kryzys-rz%C4%85dowy-w-holandii/a-56240555>, 5 IV 2021.

⁷ Christiaan Jan Lodewijk van Dam (ur. 1963), polityk CDA, od 2009 r. minister spraw zagranicznych z ramienia tej partii. Zasłynął jako przewodniczący parlamentarnej komisji ds. zasiłków dla dzieci (nid. *Parlementaire ondervraging Kinderopvangtoeslag*), niezwykle krytycznej wobec Ministerstwa Finansów i Ministerstwa Spraw Społecznych i Zatrudnienia, rządu, Izby Reprezentantów i Rady Stanu. Na liście kandydatów do wyborów w marcu 2021 r. zajął 24. miejsce. W dniu 22 III 2021 r. van Dam ogłosił, że nie otrzymał wystarczającej liczby głosów preferencyjnych i 30 III 2021 r. pożegnał się z Izłą Reprezentantów, [online] <https://www.cda.nl/vandam/>, 5 IV 2021.

metodę profilowania etnicznego, szczególnie skrupulatnie brała „pod mikroskop” rodziny, gdzie co najmniej jeden członek miał także inne pochodzenie niż niderlandzkie.

Do tego trzeba dodać walkę rządu Marka Ruttego na najważniejszym froncie, walki z wirusem o nazwie SARS-CoV-2 (ang. *Severe acute respiratory syndrome coronavirus 2*), wywołującego chorobę określaną mianem COVID-19. W mediach na całym świecie znów zrobiło się głośno o szefie niderlandzkiego rządu, gdy w wyniku pandemicznych ograniczeń przez dwa miesiące nie odwiedzał w domu opieki swojej 96-letniej matki, która w tym czasie zmarła (13 maja 2020 r.)⁸. Zaostrzenie restrykcji związanych z pandemią, a zwłaszcza decyzja o wprowadzeniu godziny policyjnej⁹, spowodowało protesty społeczne, którym towarzyszyły brutalne starcia z policją, plądrowanie sklepów i palenie samochodów. Wszystko to rzuciło cień na sylwetkę tego popularnego premiera. Czarę goryczy przelała wspomniana afera w administracji państwa. Złożona przez niego dymisja została przyjęta¹⁰. W tradycji parlamentarnej Królestwa Niderlandów Mark Rutte kontynuował urzędowanie jako „dymisjonowany premier” do czasu nowych wyborów, których datę wyznaczono na 17 marca 2021 r.

TRZY GABINETY MARKA RUTTEGO¹¹

Zadziwiająca jest kariera polityczna tego młodego polityka. Nie tylko uznawany jest za najlepszego premiera Królestwa Niderlandów od czasu II wojny światowej, ale również najdłużej sprawuje tę funkcję, kieruje bowiem państwem od 2010 r. i na początku kolejnej dekady nic nie zapowiadało końca jego kariery. Mark Rutte swoją przygodę z polityką rozpoczął w lipcu 2002 r. jako sekretarz stanu spraw społecznych i pracy w pierwszym i kontynuował w drugim gabinecie Jana Petera Balkenende¹². W 2003 po raz pierwszy został wybrany do składu niższej izby parlamentu (Izby Reprezentantów lub Drugiej Izby, *nid.* Tweede Kamer), 17 czerwca 2004 r. został natomiast sekretarzem stanu ds. szkolnictwa wyższego i nauki. W maju 2006 r. został wybrany na nowego lidera, a następnie przewodniczącego klubu parlamentarnego VVD. W wyborach parlamentarnych w listopadzie 2006 r. VVD znalazła się w opozycji, a Mark Rutte został

⁸ [Online] <https://www.dagelijkstandaard.nl/2020/05/de-moeder-van-mark-rutte-is-overleden/>. Fakt ten odnotowała nawet TVP INFO, *Premier Holandii nie odwiedził matki umierającej w domu opieki* (27 V 2020), [online] <https://www.tvp.info/48241504/koronawirus-holandia-premier-mark-rutte-nie-odwiedzil-umierajacej-matki-wieszwiecej>, 12 IV 2021.

⁹ *Nid.* Avondklok, zakaz opuszczania domu bez uzasadnionego powodu od 22.00 wieczorem do 4.30 rano, [online] [¹⁰ *Rząd Holandii podał się do dymisji. W tle skandal z zasiłkami*, „Rzeczpospolita” 2021, 15 I, \[online\] <https://www.rp.pl/Polityka/210119568-Rzad-Holandii-podal-sie-do-dymisji-W-tle-skandal-z-zasilkami.html>, 12 IV 2021.](https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/coronavirus-covid-19/avondklok; Polska w Holandii, „Gov.pl” 2021, 22 I, [online] https://www.gov.pl/web/holandia/godzina-policyjna, 12 IV 2021.</p></div><div data-bbox=)

¹¹ Na podstawie: <https://www.rijksoverheid.nl/regering/bewindspersonen/mark-rutte/cv>, 12 IV 2021.

¹² Jan Pieter Balkenende (ur. 1956), profesor i polityk z ramienia CDA (Christen-Democratisch Appèl). Od 22 VII 2002 do 14 X 2010 był premierem Królestwa Niderlandów i stał na czele czterech gabinetów, [online] https://www.parlement.com/id/vg09lljrp5z5/j_p_jan_peter_balkenende, 12 IV 2021.

liderem listy wyborczej (nid. *lijsttrekker*), którą to funkcję pełnił także w kolejnych latach. W wyborach w czerwcu 2010 r. VVD odniosła zwycięstwo, a liderowi partii zwycięskiego ugrupowania przypadła rola sformowania nowego gabinetu.

Pierwszy rząd premiera Marka Ruttego został zaprzysiężony 14 października 2010 r. Polityk ten miał wówczas 43 lata, a jego gabinet był pierwszym mniejszościowym rządem Niderlandów od 1945 r. Rządową koalicję utworzyły wówczas dwie siły polityczne: kierowana przez Marka Ruttego VVD i chadecki Apel Chrześcijańsko-Demokratyczny (CDA), na czele którego stanął Maxime Verhagen¹³. Poza rządem pozostała prawicowa populistyczna Partia Wolności (PVV) Geerta Wildersa, ale udzieliła mu oficjalnie poparcia. Trzy partie miały razem 76 mandatów w 150-osobowej Izbie Reprezentantów. Mark Rutte był pierwszym liberałem na stanowisku premiera od 92 lat i pierwszym politykiem VVD na tym stanowisku. Stały przed nim trudne wyzwania, m.in. konieczność cięć budżetowych na sumę 18 mld euro i zaostrzenie polityki imigracyjnej. Ponieważ przywódca PVV wycofał swoje poparcie dla pakietu reform, które jego zdaniem *zaszkodziłoby wzrostowi gospodarczemu w nadchodzących latach, zwiększyć bezrobocie i znacząco wpłynęły na siłę nabywczą, zwłaszcza osób o statusie emerytów* [AOW]¹⁴, rząd upadł.

W dniu 12 września odbyły się przyspieszone wybory. Procedura osiągnięcia porozumienia w sprawie powołania kolejnego rządu zadziałała bardzo sprawnie. Już 29 października dwie frakcje – VVD i PvdA, zwycięzcy wyborów – osiągnęły porozumienie (nid. *regeerakkoord*), a jego mottem była „Budowa mostów” (nid. „Bruggen slaan”) zapowiadająca kierunek, w którym obie partie zamierzają pójść. Po zakończeniu wszystkich niezbędnych ustaleń 5 listopada Królowa Beatrix przyjęła przysięgę od ministrów rządu Ruttego II. Było to ekspresowe tempo utworzenia rządu – jedynie 54 dni. Zaprzysiężenie transmitowane było po raz pierwszy przez telewizję, radio i internet. Był to też pierwszy rząd w okresie powojennym, który dotrwał do końca swojej kadencji, 26 października 2017 r.¹⁵ PvdA otrzymała trzy kluczowe resorty, stanowisko wicepremiera, ministra spraw zagranicznych i ministra finansów. W nowym rządzie zasiadło siedmiu ministrów z partii liberałów VVD i sześciu z socjaldemokratycznej PvdA. Koalicja łącznie dysponowała 79 miejscami (na 150).

Gabinet Rutte III stworzyły partie VVD, CDA, D’66 i ChristenUnie. W lutym 2020 r. Niderlandy osiągnął kryzys spowodowany pandemią COVID-19. W dniu 16 marca 2020 r. premier wygłosił przemówienie radiowe i telewizyjne do obywateli, zapowiadające konieczne obostrzenia, których gama, w miarę upływu czasu, ulegała rozszerzeniu¹⁶. Zło-

¹³ Maxime Jacques Marcel Verhagen (ur. 1956), polityk z ramienia CDA, od 2009 r. minister spraw zagranicznych. Od 22 II 2007 do 14 X 2010 minister spraw zagranicznych w rządzie Balkenende IV, a od 14 X 2010 do 5 XI 2012 minister gospodarki, rolnictwa i innowacji, a także wicepremier w rządzie Rutte I, [online] <https://cda-digitaal.dnpp.nl/partijleiders/maxime-verhagen>, 15 IV 2021.

¹⁴ *Wilders noemt breuk 'definitief'*, „NU.nl” 2012, 21 IV, [online] <https://www.nu.nl/politiek/2792729/wilders-noemt-breuk-definitief.html>, 15 IV 2021.

¹⁵ *Kabinet-Rutte II verslaat Lubbers III: langstzittende kabinet*, „NOS” 2017, 20 VIII, [online] <https://nos.nl/artikel/2188954-kabinet-rutte-ii-verslaat-lubbers-iii-langstzittende-kabinet>, 15 IV 2021.

¹⁶ [Online] <https://www.rijksoverheid.nl/regering/bewindspersonen/mark-rutte/documenten/toespraak/2020/03/16/tv-toespraak-van-minister-president-mark-rutte>, 15 IV 2021.

żona 15 stycznia 2021 r. dymisja rządu¹⁷ budziła początkowo obawę o bezpieczeństwo państwa, ale Rutte zapewnił opinię publiczną, że walka z wirusem będzie sprawnie kontynuowana, co uspokoiło nieco nastroje i kolejne wybory mogły odbyć się w zaplanowanym terminie.

MUROWANY KANDYDAT

Mark Rutte, z racji wspólnego sprawowania władzy z różnymi ugrupowaniami, nazywany jest często *obrotowym Markiem*, kieruje bowiem sprawnie państwem już od 2010 r., czyli ponad dekadę. W latach 2010-2012 jego liberalna VVD współpracowała z chadekami z CDA, przy poparciu populistów z PVV Geerta Wildersa, a następnie, po przyspieszonych wyborach w 2012 r., z Partią Pracy (PvdA), wówczas pod przywództwem Fransa Timmermansa¹⁸. Obecny premier Królestwa Niderlandów, uznawany za jednego z najbliższych sojuszników kanclerz Angeli Merkel na forum unijnym, jest jednym z najaktywniejszych graczy w Brukseli¹⁹. Po wystąpieniu Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej zaczął intensywnie montować koalicje krajów unijnej Północy (nazywaną „Nową Ligą Hanzatycką”), której zadaniem byłoby wypełnienie luki po Brytyjczykach. Podczas debat o unijnym budżecie Mark Rutte zyskał sobie opinię *nowego Camerona*, bo tak jak przy poprzednich negocjacjach ówczesny premier Wielkiej Brytanii, najmocniej nalegał on na oszczędności w wydatkach Unii. W Polsce „zasłynął” jako krytyk poczynania obecnego obozu rządzącego i wraz z innymi politykami niderlandzkimi oskarżał polski rząd o naruszenie zasad praworządności²⁰. Był też od początku faworytem w nadchodzących wyborach parlamentarnych. Najnowszym zwycięstwem pobił rekord premiera Ruuda Lubbersa²¹ (CDA), który urząd premiera sprawował 11 lat i 291 dni²².

¹⁷ *Integrale verklaring van minister-president Rutte van 15 januari 2021*, [online] <https://www.youtube.com/watch?v=ExCRcMiv2cU>, 15 IV 2021.

¹⁸ Franciscus Cornelis Gerardus Maria „Frans” Timmermans (ur. 1961), polityk, dyplomata, od 1 XII 2019 komisarz europejski i pierwszy wiceprzewodniczący Komisji Europejskiej kierowanej przez Ursulę von der Leyen. Od 5 XI 2012 do 17 X 2014 był ministrem spraw zagranicznych w rządzie Rutte II, w latach 2007-2010 sprawował funkcję sekretarza stanu ds. europejskich w rządzie Balkenende IV a w latach 1998-2007 i 2010-2012 był członkiem Izby Reprezentantów z ramienia Partii Pracy (PvdA), [online] https://www.parlement.com/id/vg09llk9rzrp/f_c_g_m_frans_timmermans, 15 IV 2021.

¹⁹ M. Orzechowski, *Mark Rutte: premier w sam raz*, „Polityka” 2021, 9 III, s. 51.

²⁰ *Krytykujący Polskę premier Holandii z szansą na reelekcję?*, [online] https://biznes.newseria.pl/biuro-prasowe/polityka/krytykujacy-polske,b1859469901;Atakowal_Polske_jego_rzad_upadl_z_powodu_lamania_praworzadnosci, TVP INFO, 15 I 2021, [online] <https://www.tvp.info/51817112/holandia-mark-rutte-atakowal-polske-jego-rzad-upadl-z-powodu-lamania-praworzadnosci-tvp-info>, 15 IV 2021.

²¹ Rudolphus Franciscus Marie „Ruud” Lubbers (1939-2018), polityk, minister stanu, przedsiębiorca i dyplomata. Od 4 XI 1982 do 22 VIII 1994 był premierem Królestwa Niderlandów. W latach 2001-2005 pełnił funkcję wysokiego komisarza Narodów Zjednoczonych ds. uchodźców (UNHCR). Od 1980 r. związany z CDA (1982-1994 lider partii CDA), [online] https://www.parlement.com/id/vg09llfurayx/r_f_m_ruud_lubbers, 15 IV 2021.

²² [Online] <https://npokennis.nl/longread/7659/hoewerd-ruud-lubbers-de-langstzittende-premier>.

Czarujący uwodziciel i życiowy singiel. Mark Rutte (...) ma 53 lata, ale wygląda pięć lat młodziej. Mieszka w Hadze, w tym samym apartamencie, który kupił po studiach na uniwersytecie w Lejdzie. (...) W życiu nie eksperymentuje. Na wakacje jeździ w te same miejsca z tymi samymi kumplami – pisał Jacek Pawlicki²³.

GLÓWNI RYWALE

Temperaturę w kampanii wyborczej w 2021 r. podnosiła rywalizacja pomiędzy premierem Markiem Rutte a przywódcą partii PVV, Geertem Wildersem²⁴. Swoją program na lata 2017-2021, zatytułowany „Ich Europa, nasze Niderlandy”, PVV publikowała na stronie internetowej partii oraz na Facebooku i Twitterze. Ma on objętość zaledwie jednego arkusza papieru formatu A4 i składa się z 11 punktów²⁵. Najważniejsze z nich to deislamizacja Niderlandów (Holandii); *zero miejsc* dla poszukujących azylu, zakaz przyjmowania nowych imigrantów z krajów muzułmańskich, zamknięcie granic, unieważnienie wszystkich udzielonych czasowo zezwoleń na ich pobyt w Niderlandach; likwidacja Centrów Przyjmowania Imigrantów. Ponadto zakaz noszenia chust w miejscach publicznych, zakaz propagowania islamu, który, zdaniem polityków tej partii, jest sprzeczny z porządkiem publicznym; prewencyjne areszty dla radykalnych muzułmanów; pozbawienie obywatelstwa i wydalenie z kraju przestępców o podwójnym obywatelstwie; odmowa zgody na powrót ochotników z wojny w Syrii oraz zamknięcie wszystkich meczetów i szkół islamskich, a także zakaz głoszenia *Koranu*²⁶. Program ten jest bardziej radykalny od tego z 2012 r. Partia zapowiada wyjście z Unii Europejskiej (*Nexit*), chce także całkowicie zlikwidować udział własny w sektorze opieki oraz obniżyć wiek emerytalny do 65 lat.

W ostatniej debacie telewizyjnej przed wyborami Wilders swoją dotychczasową argumentację poszerzył o problem imigrantów z Maroka i zażądał natychmiastowego usunięcia ich z kraju, oskarżając swojego rozmówcę o zaniechanie obrony rdzennych mieszkańców przed rosnącą falą przybyszy i ekspansją islamu. Mark Rutte, który z kolei oskarżał Wildersa o wyłącznie negatywny program i taką samą postawę, wskazywał przede wszystkim na niemożność wprowadzenia w życie tych koncepcji, choćby ze względu na tradycje tolerancji zapisane w historii Królestwa Niderlandów. Wildersowi udało się nawet na chwilę wytrącić z równowagi Ruttego, który oświadczył, że nie wyobraża sobie, aby kiedykolwiek mógł z nim współrządzić państwem. Przez duży elektorat PVV oświadczenie to zostało odebrane jako dowód arogancji

²³ J. Pawlicki, *Niezatapialny Mark. Miał być pianistą, został premierem i właśnie po raz czwarty wygrał wybory. W Unii uchodzi za głównego przeciwnika PiS*, „Newsweek” 2021, 31 I, [online] <https://www.newsweek.pl/swiat/mark-rutte-premier-holandii-poszedl-na-wybory-by-wygrac/15ydjvc>, 15 IV 2021.

²⁴ M. Orzechowski, *Mark Rutte: premier...*, s. 51.

²⁵ [Online] <https://www.pvv.nl/images/Conceptverkiezingsprogramma.pdf>, 15 IV 2021.

²⁶ Więcej na ten temat zob. R. Żelichowski, *Oswajanie populizmu. Scena polityczna Królestwa Niderlandów po 2015 roku*, „Studia Polityczne” 2020, t. 48, nr 1, s. 104 i n.

byłego premiera, ponieważ podstawą niderlandzkiej demokracji jest rozmowa, nawet z przeciwnikiem, zwłaszcza że PVV była wtedy drugą co do wielkości elektoratu partią w Królestwie.

WYNIKI WYBORÓW

Wybory do Parlamentu Królestwa Niderlandów, czyli Izby Reprezentantów (Drugiej Izby Stanów Generalnych, izba wyższa jest wyłaniania pośrednio), trwały 15, 16 i 17 marca 2021 r. W tradycji parlamentaryzmu niderlandzkiego zwykle odbywają się one w środy. Tym razem, ze względu na kryzys epidemiczny, głosować można było przez trzy dni, już od poniedziałku 15 marca. Wybory odbyły się w reżimie działań mających zminimalizować zagrożenia dla zdrowia ich uczestników i przebiegły bez zakłóceń. Wystartowało 89 partii, z których do wyborów dopuszczono 37, najwięcej w powojennej historii Królestwa Niderlandów. Osoby powyżej 70. roku życia mogły głosować korespondencyjnie lub przez pełnomocników. Największy wzrost głosów odnotowały partie Forum dla Demokracji (FVD) oraz demokraci z D'66. Rządząca VVD zyskała jeden dodatkowy mandat, CDA zaś straciła ich aż cztery. Pozycję swoją utrzymała CU i PvdA. Największe straty poniosły GroenLinks (sześć mandatów), SP (pięć) oraz PVV i 50PLUS (obie utraciły po trzy mandaty). Startujące po raz pierwszy Volt i JA21 uzbierały po trzy miejsca w Izbie Reprezentantów, a BBB i BIJ1 po jednym.

Mark Rutte szykuje się do kolejnej kadencji na stanowisku premiera Holandii. Skrajnie prawicowa partia Geerta Wildersa zajęła dopiero trzecie miejsce, przegoniła ją liberalno-lewicowa D'66. W holenderskiej polityce unijnej zapowiada się kontynuacja – dzień po wyborach pisał z Brukseli Tomasz Bielecki²⁷.

Poniższe tabele przedstawiają szczegółowo wyniki wyborów:

Tabela 1. Wyniki wyborów w 2021 i 2017 r.

Nazwa partii	Liczba oddanych głosów	Procent	Liczba mandatów w 2021	Liczba mandatów w 2017	Zysk/strata
VVD (Volkspartij voor Vrijheid en Democratie, Partia Ludowa na rzecz Wolności i Demokracji)	2 279 130	21,87	34	33	+1
D'66 (Democraten 66, Demokraci 66)	1 565 861	15,02	24	19	+5
PVV (Partij voor de Vrijheid, Partia Wolności)	1 124 482	10,97	17	20	-3

²⁷ T. Bielecki, *Po wyborach w Holandii: Odwrót skrajnej prawicy, sukces euroentuzjastów*, „Wyborcza.pl” 2021, 18 III, [online] <https://wyborcza.pl/7,75399,26894590,po-wyborach-w-holandii-odwrot-skrajnej-prawicy-sukces-euroentuzjastow.html>, 15 IV 2021.

Nazwa partii	Liczba oddanych głosów	Procent	Liczba mandatów w 2021	Liczba mandatów w 2017	Zysk/strata
CDA (Christen-Democratisch Appèl, Apel Chrześcijańsko-Demokratyczny)	990 601	9,5	15	19	-4
SP (Socialistische Partij, Partia Socjalistyczna)	623 371	5,98	9	14	-5
PvdA (Partij van de Arbeid, Partia Pracy)	597 192	5,73	9	9	+/-
GL (GroenLinks, Zielona Lewica)	537 308	5,16	8	14	-6
FVD (Forum voor Democratie, Forum na rzecz Demokracji)	523 083	5,02	8	2	+6
PvdD (Partij voor de Dieren, Partia na rzecz Zwierząt)	399 750	3,84	6	5	+1
CU (ChristenUnie, Unia Chrześcijańska)	351 275	3,37	5	5	+/-
V (Volt, Wolt)	252 480	2,42	3	0	+3
JA21 (Juiste Antwoord 21, Właściwa odpowiedź)	246 620	2,37	3	0	+3
SGP (Staatkundig Gereformeerde Partij, Polityczna Partia Protestantów)	215 249	2,07	3	3	+/-
DENK (Politieke Beweging Denk, Ruch Polityczny „Myślcie”)	211 237	2,03	3	3	+/-
50PLUS	106 702	1,02	1	4	-3
BBB (BoerBurgerBeweging, Ruch Chłopski i Obywatelski)	104 319	1,00	1	0	+1
BIJ1 (BIJ1, Wspólnie lub Za art. 1)	87 238	0,84	1	0	+1
CODE Oranje (Code Oranje, Kod Pomarańczowy)	40 731	0,39	-	-	+/-
NIDA (arab. <i>nidā'</i> , Wezwanie)	33 834	0,32	-	-	+/-
Splinter (Drzazga?)	30 328	0,29	-	-	+/-

Nazwa partii	Liczba oddanych głosów	Procent	Liczba mandatów w 2021	Liczba mandatów w 2017	Zysk/strata
PPNL (Piratenpartij, Partia Piratów)	22 816	0,22	-	-	+/-
JONG (Młodzi)	13 198	0,15	-	-	+/-
TROTS (Trots op Nederland, Dumni z Niderlandów)	13 198	0,13	-	-	+/-
LHK (Lijst Henk Krol, Lista Henka Kroła)	9 264	0,09	-	-	+/-
NLBeter (Niderlandy Lepiej)	8 657	0,08	-	-	+/-
Głosy blanco (puste)	8 277	0,08	-	-	+/-
LP (Libertaire Partij, Partia Libertariańska)	5 546	0,05	-	-	+/-
OR (Oprecht)	5 449	0,05	-	-	+/-
JEZUS LEEFT (Jezus Leeft, Jezus Żyje)	5 015	0,05	-	-	+/-
DFP (De FEESTPARTIJ, Partia Świętowania)	3 744	0,04	-	-	+/-
UCF (Ubuntu Connected Front, Zjednoczony Front Ubuntu – afri. sedno humanizmu)	1 880	0,02	-	-	+/-
VSN (Vrij en Sociaal Nederland, Wolne i Społeczne Niderlandy)	942	0,01	-	-	+/-
PvdE (Partij van de Eenheid, Partia Jedności)	804	0,01	-	-	+/-
Wij zijn Nederland (Jesteśmy Niderlandami)	553	0,01	-	-	+/-
PvdR (Partij voor de Republiek, Partia na rzecz Republiki)	255	0	-	-	+/-
MN (Modern Nederland, Nowoczesne Niderlandy)	245	0	-	-	+/-
De Groenen (Zieloni)	119	0	-	-	+/-

Źródło: https://www.parlement.com/id/vl4ai9zklwpy/tweede_kamerverkiezingen_2021, 18 IV 2021.

Tabela 2. Liczba głosów

Głosy puste (blanco)	17 173
Głosy ważne	10 422 852
Głosy nieważne	22 652
Łącznie liczba wyborców	10 422 852
Liczba wyborców, do których wysłano zaproszenia do głosowania (<i>opgeroepen kiezers</i>)	13 187 770
Próg wyborczy (<i>voorkeursdrempel</i>)	17 371
Iloraz wyborczy (<i>kiesdeleer</i>)	69 485,7
Frekwencja	78,7%

Źródło: https://www.parlement.com/id/vl4ai9zklwpy/tweede_kamerverkiezingen_2021, 18 IV 2021.

Liberalne centrum wygrało, ale kraj przesunął się na prawo. Umocnienie się radykalnej prawicy idzie w parze z lewicą usuniętą w cień. W europejskim rankingu narodowych populistów Holandia awansowała z siódmego na trzecie miejsce. Przed sobą musi tylko znośić Węgry i Włochy – złośliwie pisał publicysta Hubert Smeets na łamach gazety „NRC Handelsblad”²⁸. To prawda, że Mark Rutte może być zadowolony z wyników wyborów. Konserwatywni liberałowie z partii VVD oraz progresywni liberałowie z D’66 mają łącznie 58 deputowanych (38%) w Izbie Reprezentantów. W tych wyborach sprawdziła się strategia na kampanię wyborczą Marka Ruttego. Postawił na mglisty motyw zaufania i wygrał. Bo w czasach kryzysowych liczy się przywództwo, wyborcy nie chcą żadnych eksperymentów. Liczy się zaufany lider, który ma wyciągnąć kraj z kryzysu (...). Holandia zmieniła kolor na niebieski – zwycięskiej partii konserwatywnych liberałów z VVD. Wyborcy postawili na kontynuację i stabilność głosując na jedynekę na liście VVD – Marka Ruttego – komentowała wybory z Hagi dziennikarka Małgorzata Bos-Karczevska²⁹.

Z KUCHNI WYBORCZEJ. PROCEDURY I INSTYTUCJE

Funkcję centralnej komisji wyborczej w wyborach na członków Pierwszej i Drugiej Izby Parlamentu oraz do Parlamentu Europejskiego pełni Rada Wyborcza (nid. Kiesraad), niezależny organ państwowy z siedzibą w Hadze³⁰. Składa się ona z siedmiu członków (sześciu członków i przewodniczącego), powoływanych dekretem królewskim

²⁸ Cyt. za: M. Bos-Karczevska, „Polonia.nl” 2021, 18 III, [online] <https://polonia.nl/2021/03/18/holandia-analiza-wybory-zwyciestwo-liberalow-radykalna-prawica-silniejsza/>, 18 IV 2021.

²⁹ *Tamże*.

³⁰ Ustawa z 28 września 1989 r. zawierająca nowe przepisy dotyczące prawa wyborczego i prawa wyborczego, *Kieswet*, Geldend van 01-07-2020 t/m heden, [online] <https://www.kiesraad.nl/>, 20 IV 2021.

na czteroletnią kadencję. Nominację taką można otrzymać dwukrotnie. Kryterium wyboru to ocena posiadanej wiedzy z zakresu prawa wyborczego i związanego z nim doświadczenia.

Członkowie 150-osobowej Izby Reprezentantów (Drugiej Izby Parlamentu) wybierani są przez obywateli europejskich Niderlandów, którzy ukończyli 18 lat w dniu głosowania, z wyjątkiem tych, którzy zamieszkują wyspy Curaçao, Arubę i Sint Maarten – od października 2010 r. państw autonomicznych (z wyjątkami)³¹. W wyborach nie mogą uczestniczyć osoby, które zostały pozbawione prawa do głosowania prawomocnym orzeczeniem sądu³². Członkowie Izby Reprezentantów są wybierani na cztery lata³³.

W celu wyborów członków Izby Reprezentantów w każdym okręgu wyborczym powoływana jest Komisja Wyborcza, składająca się z pięciu członków, w tym przewodniczącego i zastępcy przewodniczącego. Przewodniczącym jest z urzędu burmistrz gminy, w której znajduje się lokal wyborczy. Wiceprzewodniczący i pozostali członkowie, jak również trzech zastępców członków, są powoływani i odwoływani przez ministra spraw wewnętrznych w relacji z Królestwem³⁴. Głosowanie odbywa się w 20 okręgach wyborczych. Po reformie ustrojowej w 2010 r. zamorskie gminy (ciała publiczne) wysp Bonaire, Sint Eustatius i Saba, tworzą Karaibskie Niderlandy oraz stanowią jeden okręg Bonaire, oznaczony numerem 20³⁵.

PRAWO DO BYCIA WYBRANYM

Każdemu obywatelowi Królestwa Niderlandów przysługuje czynne i bierne prawo wyborcze. W obu przypadkach podlegają oni takim samym regulacjom. Jeśli obywatel zamierza skorzystać z prawa biernego i kandydować do Izby Reprezentantów, musi złożyć stosowny wniosek. Najczęstszą praktyką jest dołączenie się do partii politycznej lub ugrupowania politycznego (jeśli jest zarejestrowane). Kandydat na posła musi wtedy upewnić się, że jego partia chce go nominować. Ale nie jest to warunek konieczny do kandydowania do Izby Reprezentantów. Każdy, kto nie chce przystąpić do partii lub istniejącego ugrupowania politycznego, może kandydować niezależnie, jako kandydat „indywidualny”.

Wszystkie partie (zwykle) przygotowują określone programy wyborcze. Te mniejsze formułują tylko kilka głównych punktów, z którymi zamierzają pójść do wyborów. Tak

³¹ Wyjątek ten stanowią: a) Niderlandczycy, którzy mieszkają na terenie europejskich Niderlandów od co najmniej 10 lat; b) obywatele tychże, którzy pracują w służbie publicznej Królestwa Niderlandów na Curaçao, Arubie lub Sint Maarten, a także ich małżonki, zarejestrowany partner lub towarzysz życia i dzieci, o ile żyją z nim we wspólnym gospodarstwie domowym.

³² *Kieswet* [Prawo Wyborcze], Artykuł B5, pkt 1-5.

³³ Rezygnację z funkcji składają jednocześnie w czwartek, w terminie określonym przez Przewodniczącego Izby Reprezentantów w okresie od 23 do 29 III, Artykuł C1, pkt 1-2.

³⁴ *Kieswet*, Artykuł E5, pkt 1-3.

³⁵ *Tamże*, Artykuł E1, tabela, pkt 1.

np. dzieje się z tzw. partiami „jednego problemu” (*one-issue-partij*). Koncentrują się one najczęściej na jednej grupie docelowej i na jednym temacie politycznym. Partiom tego typu często udaje uzyskać jedno lub więcej miejsc w Izbie Reprezentantów Parlamentu. Nie są one fenomenem dzisiejszych czasów, ale ich początki sięgają 1918 r., gdy po raz pierwszy dokonał tego Związek Wiejski (Plattelandsbond). Obecnie tego typu partie mają swoich reprezentantów zarówno w Pierwszej, jak i Drugiej Izbie, jak np. 50PLUS czy Partia na rzecz Zwierząt (PvdD). Ta druga nie odnosi się do polityki ochrony środowiska, ale zajmuje się tylko dobrostanem zwierząt. W wielu przypadkach partie takie powstają w wyniku niemożności osiągnięcia porozumienia wewnątrz danej partii na temat jakiegoś szczegółowego problemu. Termin „partia jednego problemu” ma konotacje raczej negatywne.

ZABEZPIECZENIA WYBORCÓW PRZED SKUTKAMI PANDEMII³⁶

W Królestwie Niderlandów każdy wyborca uprawniony do głosowania otrzymuje korespondencyjnie specjalną kartę (nid. *stembiljet*) od wójta gminy, w której jest zarejestrowany, co najmniej na 14 dni przed wyborami. Minister spraw wewnętrznych i relacji z Królestwem ustanawia wzór karty do głosowania i ogłasza go w rozporządzeniu ministerialnym.

W lokalu wyborczym musi być stale obecny przewodniczący i dwóch członków komisji wyborczej. W związku z rygorami higienicznymi wynikającymi z sytuacji epidemicznej lokale wyborcze zostały przygotowane tak, aby można było zachować dystans 1,5 metra oraz aby zapewnić odpowiednią wentylację. Członkowie komisji wyborczej zostali poddani kontroli stanu zdrowia przed rozpoczęciem pracy. Do lokalu wyborczego nie mają wstępu wyborcy, którzy skarżą się na swoje zdrowie lub są zarażeni COVID-19. Wyborcy wraz z wymienionym wyżej dokumentem uprawniającym do głosowania otrzymują ankietę na temat stanu zdrowia zawierającą pytania, na które należy odpowiedzieć w dniu pójścia do urn. Ci, którzy nie mogą odpowiedzieć „nie” na wszystkie pytania podczas kontroli stanu zdrowia, nie mogą głosować osobiście w lokalu wyborczym, ale mogą uczynić to przez osobę upoważnioną. Pomiędzy wyborcami a członkami komisji wyborczych zostały umieszczone tzw. ekrany kaszlu, ochronne ekrany z pleksiglasu³⁷. Wyborcy, którzy musieli okazać swój dowód tożsamości, czynili to, przykładając go do szyby ekranu.

W niektórych gminach wyborcy otrzymywali na miejscu wymagany przy głosowaniu czerwony ołówek, który mogli zabrać ze sobą do domu.

³⁶ Overzicht belangrijkste corona-maatregelen Tweede Kamerverkiezing 2021, [online] <https://www.kiesraad.nl/verkiezingen/tweede-kamer/corona-maatregelen-tweede-kamerverkiezing-2021>, 25 IV 2021.

³⁷ Zob. np. *Gemeente Weesp, Gezondheidscheck en maatregelen in verband met corona – Verkiezingen Tweede Kamer 17 maart 2021*, [online] https://www.weesp.nl/bestuur-organisatie/verkiezingen-tweede-kamer-17-maart-2021_43500/, 25 IV 2021.

RYTUAŁ CZERWONEGO OŁÓWKA

W Królestwie Niderlandów od 1921 r. do głosowania stosuje się czerwone ołówki. Tak stanowi ordynacja wyborcza. Wcześniej używano koloru czarnego, okazało się jednak, że utrudniał on liczenie głosów. Małe kółko w kolorze czarnym na wielkich kartach do głosowania drukowane w czarnym kolorze było trudne do znalezienia, co spowalniało liczenie głosów i powodowało liczne pomyłki. Przez kraj przetoczyła się dyskusja na temat tego, jaki kolor sprawdziłby się najlepiej w takiej sytuacji. Kolor czerwony utożsamiano z socjalistami. Ich przeciwnicy polityczni sugerowali głosowanie na pomarańczowo, zielono lub fioletowo. Zdecydowała pragmatyka. Uznano, że kolor czerwony rzucał się w oczy najmocniej. Odtąd w każdej kabinie do głosowania zawsze znajduje się czerwony ołówek. Nie oznacza to jednak, że trzeba głosować tylko ołówkiem. Stosować można różnego rodzaju przyrządy do pisania, długopisy czy nawet markery pod warunkiem, że piszą one na czerwono. Zastosowanie innego koloru powoduje, że głos staje się nieważny.

Od około 1970 do 2007 r. głosowanie odbywało się w Niderlandach za pomocą maszyn do głosowania i automatycznego liczenia głosów. Korzystanie z nich nie było obowiązkowe, w związku z czym pewna liczba gmin pozostała przy tradycyjnym papierze. Co ciekawe, przyzwyczajenie do koloru czerwonego było tak duże, że przycisk do głosowania na komputerze był również czerwony³⁸. W okresie poprzedzającym wybory do Izby Reprezentantów w 2006 r. powrócono do sprawy głosowania za pomocą nowocześniejszej techniki, a mianowicie komputerów. Zdaniem przeciwników nie dawały one jednak gwarancji tajemnicy głosowania. Kwestionowana była również rzetelność i przejrzystość liczenia głosów. Dyskusja na temat maszyn do głosowania skłoniła ówczesnego ministra ds. reform rządu i stosunków z Królestwem do powołania w 2006 r. dwóch niezależnych komisji – L.M.L.H.A. Hermansa i M.J.W. van Twista³⁹ i Fritsa Korthalsa Altesa⁴⁰. Ta pierwsza zbadać miała, jakie elementy spowodowały, że zaufanie społeczne do maszyn do głosowania zostało naruszone, co stało się przyczyną rezygnacji z ich stosowania. Ta druga miała się zająć sposobem organizacji procesu wyborczego w przyszłości i stosowania adekwatnych zabezpieczeń. Komisja Altesa orzekła, że z punktu widzenia przejrzystości i weryfikowalności preferowane jest głosowanie w lokalu wyborczym za pomocą papierowych kart⁴¹. Od wyborów do Parlamentu Europej-

³⁸ [Online] https://willemwever.kro-ncrv.nl/vraag_antwoord/de-maatschappij/waarom-stemmen-wemet-een-rood-potlood, 25 IV 2021.

³⁹ [Online] <https://www.kiesraad.nl/verkiezingen/adviezen-en-publicaties/rapporten/2007/04/17/rapport-commissie-hermans-van-twist-stemmachines-een-verweesd-dossier>, 2 IV 2021.

⁴⁰ *Eindrapport Commissie-Korthals Altes 'Stemmen met vertrouwen'*, Den Haag 2007, 27 IX. Frederik (Frits) Korthals Altes (ur. 1931), polityk i prawnik, członek Partii Ludowej na rzecz Wolności i Demokracji (VVD). W latach 1982-1989 był ministrem sprawiedliwości w dwóch gabinetach Ruuda Lubbersa, w 1986 krótko zarządzał ministerstwem spraw wewnętrznych, w latach 1997-2001 był przewodniczącym Izby Reprezentantów, https://www.parlement.com/id/vg09llmwu7y9/f_frits_korthals_altes, 25 IV 2021.

⁴¹ [Online] <http://www.kiesraad.nl/verkiezingen/tweede-kamer/stemmen/rood-potlood-en-elektronisch-stemmen>, 25 IV 2021.

skiego w 2009 r. głosowanie w Niderlandach odbywać się miało ponownie za pomocą czerwonego ołówka i papieru. Do sprawy po kilku latach powrócono.

Na zlecenie Ronalda Plasterka, ministra spraw wewnętrznych i relacji z Królestwem, w 2013 r. powołana została do życia Komisja Willibrorda van Beeka⁴² z zadaniem zbadania, czy jednak możliwe byłoby przeprowadzenie głosowania elektronicznego. Komisja van Beeka stwierdziła w swoim raporcie, że nadszedł czas, aby ponownie użyć sprzętu elektronicznego w procesie głosowania i liczenia głosów⁴³. Rozpoczęte analizy dotyczące technologii, rodzaju i sprzętu kosztów nie doprowadziły do ostatecznych wniosków. Czerwony ołówek ma się dobrze i zabrać można go jako pamiątkę udziału w wyborach.

PO RAZ PIERWSZY W PARLAMENCIE

Cztery nowe ugrupowania polityczne (partie) pojawiły się po raz pierwszy na scenie politycznej i uzyskały mandaty w Izbie Poselskiej, choć ich założyciele nie byli nowicjuszami w polityce krajowej. Warto poświęcić im kilka zdań.

Volt

Volt to ogólnoeuropejska partia działająca w 30 państwach Europy. Do wyborów w Królestwie Niderlandów partia przystąpiła z proeuropejskim programem „Przyszłość Made in Europe”⁴⁴. Mówi on głównie o wyzwaniach ekologicznych i ekonomicznych oraz zjawisku dezinformacji. W manifeście wyborczym postulowano rozszerzenie art. 1 Konstytucji o terminy „płeć” i „orientacja seksualna”, utworzenie ministerstwa cyfryzacji, wprowadzenie wyborów burmistrza (obecnie pochodzą oni z mianowania), tworzenie forów obywatelskich w celu dyskusowania ważnych tematów lub propozycji legislacyjnych, utworzenie Sądu Konstytucyjnego, zastąpienie głosowania poprzez podniesienie rąk w Stanach Generalnych głosowaniem elektronicznym za pomocą przycisku.

Na poziomie europejskim partia postuluje większy wysiłek, aby zrealizować unijne ambicje wynikające z Zielonego Ładu, popiera ściślejszą współpracę na szczeblu europejskim w wielu obszarach polityki, które są obecnie regulowane na szczeblu krajowym, jest zwolenniczką powołania osobnego europejskiego ministra spraw zagranicznych, który miałby większe uprawnienia niż obecny Wysoki Przedstawiciel. Proponuje powołanie oddzielnego Europejskiego ministra finansów z własnym budżetem, likwidację

⁴² Willibrord Ildefonsus Ignatius van Beek (ur. 1949), polityk oraz urzędnik państwowy wysokiej rangi. W latach 1998-2012 członek i przewodniczący frakcji VVD w Izbie Reprezentantów, [online] https://www.parlement.com/id/vg09lljrp5z7/w_i_i_willibrord_van_beek, 25 IV 2021.

⁴³ [Online] <https://www.kiesraad.nl/verkiezingen/adviezen-en-publicaties/rapporten/2013/12/18/eindrapport-commissie-van-beek-elke-stem-telt>, 25 IV 2021.

⁴⁴ *Toekomst made in Europe*, VoltNederland, [online] <https://static1.squarespace.com/static/5f82f878bf19dc36c8f0fc9/t/600aad7584b42244bb44c9f1/1611312506530/Volt-Verkiezings-programma-2021%E2%80%932025>, 25 IV 2021.

wyjazdowych sesji Parlamentu Europejskiego do Strasburga i uczynienie z Brukseli jedyną siedzibą organów Unii Europejskiej. Postuluje wprowadzenie podatków europejskich i utworzenie europejskich sił zbrojnych. Żąda większych uprawnień dla Interpolu do wykrywania przestępstw transgranicznych i terroryzmu oraz większych uprawnień dla agencji Frontex w zakresie ochrony granic zewnętrznych UE.

Partia postuluje, aby UE ubiegała się o miejsce w Radzie Bezpieczeństwa ONZ, oczekuje rewizji Konwencji dublińskiej w zakresie polityki migracyjnej, ustanowienia europejskiej demokracji parlamentarnej z europejskimi partiami politycznymi i europejskimi listami wyborczymi, z prawem kierowania inicjatywy do Parlamentu Europejskiego. Politycy tej partii uważają też, że należy zmienić procedurę powoływania Przewodniczącego Komisji Europejskiej poprzez nadanie tego uprawnienia Parlamentowi Europejskiemu oraz zniesienie prawa weta w Radzie Europejskiej i Radzie Unii Europejskiej⁴⁵.

Liderem partii w wyborach 17 marca 2021 r. był Laurens Dassen. Partia uzyskała 3 miejsca w Parlamencie Europejskim⁴⁶.

JA21

To konserwatywna partia liberalna. Nazwa oznacza „odpowiedź afirmatywną”, ale także inicjały Joosta Eerdmansa⁴⁷ i Annabel Nanningi⁴⁸, którzy założyli partię 18 grudnia 2020 r., po wcześniejszym opuszczeniu szeregów FVD. JA21 opowiada się za odebraniem kompetencji dzielonych UE w wielu obszarach, za zmniejszeniem imigracji i obniżeniem obciążenia na jej rzecz. Wkrótce po utworzeniu partii dołączyło do niej trzech byłych członków FVD z Parlamentu Europejskiego, a także ośmiu byłych członków FVD. Liderem partii został Joost Eerdmans⁴⁹. Tytuł progra-

⁴⁵ [Online] https://www.parlement.com/id/vlg0hjkcn9q2/volt_en_de_tweede_kamerverkiezingen_va, 28 IV 2021.

⁴⁶ *Tamże*.

⁴⁷ Bernard Johannes „Joost” Eerdmans (ur. 1971), polityk, reżyser i prezenter radiowy. Współpracował z CDA, EénNL, Leefbaar Capelle oraz LPF, z ramienia której był w latach 2002-2006 członkiem Izby Reprezentantów. Podczas wyborów samorządowych w 2018 r. współpracował z Forum na rzecz Demokracji (FVD). W wyborach parlamentarnych w 2021 r. Eerdmans był na czwartym miejscu na liście wyborczej FVD, zanim doszło do wewnętrznych konfliktów, które spowodowały, że 24 XI stał się kandydatem w nadchodzących wyborach parlamentarnych, ale dwa dni później opuścił szeregi Forum. W szeregach JA21 został liderem partii i uzyskał mandat w Izbie Reprezentantów, [online] <https://joost-eerdmans.nl/>, 28 IV 2021.

⁴⁸ Annabel Nanninga (ur. 1977), polityczka, dziennikarka i publicystka. Od 2019 r. członkini Stanów Generalnych i Prowincji Holandii Północnej. Od 2018 r. jest członkiem Rady Miasta Amsterdam; 26 XI 2020 r. opuściła FVD i z Joostem Eerdmanssem założyła partię JA21; 15 II 2021 powróciła do Senatu, dołączając do grupy Van Pareren, która została przemianowana na frakcję Nanninga liczącą 8 mandatów, *Nanninga terug in Eerste Kamer in Fractie-Nanninga*, [online] https://www.eerstekamer.nl/nieuws/20210217/nanninga_terug_in_eerste_kamer_in, 28 IV 2021.

⁴⁹ T. den Hartog, *Exodus bij Forum, ook raadsfractie stap uit partij*, „Het Parool” 2020, 26 XI, [online] <https://www.parool.nl/nederland/exodus-bij-forum-ook-raadsfractie-stap-uit-partij~bcd880f0/>, 28 IV 2021.

mu wyborczego brzmiał „Właściwa odpowiedź (nid. Het Juiste Antwoord)”. Partia zdobyła 3 mandaty⁵⁰.

W manifeście wyborczym położono nacisk na przywrócenie równowagi między władzą ustawodawczą i sądowniczą, choć nie przesądzono, w jaki sposób należy to zrobić. Liderzy partii postulują stworzenie bardziej przejrzystych procedur wyboru sędziów i większej równowagi (pod względem barwy politycznej), są zwolennikami powołania sądu konstytucyjnego, są za umożliwieniem referendum, które po precyzyjnym przygotowaniu mogłyby nadać dalszy kształt Europie. Unia Europejska musi, ich zdaniem, oferować bardziej elastyczną współpracę, ukierunkowaną przede wszystkim na gospodarkę, a nie koncentrować się na poszerzaniu zakresu władzy. Powinna ewoluować w kierunku stworzenia luźniejszej wspólnoty państw europejskich, w których zachowana będzie suwerenność. Postulują zniesienie euro i zakończenie polityki otwartych granic. Partia jest zwolenniczką zachowania prawa weta w Radzie Europejskiej. Postuluje wstrzymanie wszelkich negocjacji UE z krajami kandydującymi do rozszerzenia, w szczególności z Turcją. Parlament Europejski powinien zbierać się teraz tylko w jednym miejscu. JA21 chce, aby nie obowiązywał pakt migracyjny UE nakazujący przyjmowanie osób ubiegających się o azyl, a także, aby traktat z Schengen uległ zmianie. Partia jest zwolenniczką przywrócenia kontroli granicznych w państwach członkowskich⁵¹.

DENK

To stowarzyszenie o charakterze politycznym, które walczy o tolerancję i równość obywateli w ramach demokratycznego państwa konstytucyjnego. Chce ono zniwelować przepaść między polityką a obywatelami i promować międzynarodową sprawiedliwość. DENK postrzega różnorodność jako siłę napędową niderlandzkiego społeczeństwa. W reakcji na krytykę działalności tureckich organizacji w Niderlandach przez ówczesnego wicepremiera Lodewijka Asschera 14 listopada 2014 r. dwaj politycy, Tunahan Kuzu⁵² i Selçuk Öztürk⁵³, zdecydowali się pójść własną drogą. Początkowo funkcjonowali jako Grupa Kuzu/Öztürk (GrKÖ) w PvdA⁵⁴, lecz 9 lutego 2015 r. zmienili nazwę frakcji na DENK i zaprezentowali swój program wyborczy. Zarejestrowani jako sto-

⁵⁰ [Online] https://www.parlement.com/id/vlg1eh97rmv2/ja21_en_de_tweede_kamerverkiezingen_van, 28 IV 2021.

⁵¹ *Het Juiste Antwoord*, [online] <https://dnpprepo.ub.rug.nl/86186/1/JA21%20verkiezingsprogramma%20TK%202021%20definitief.pdf>, 28 IV 2021.

⁵² *Tunahan Kuzu stopt als partijleider Denk, vanwege 'impact op persoonlijk leven'*, „NOS” 2020, 21 III, [online] <https://nos.nl/artikel/2327869-tunahan-kuzu-stopt-als-partijleider-denk-vanwege-impact-op-persoonlijk-leven.html>, 28 IV 2021.

⁵³ Selçuk Öztürk (ur. 1972), polityk, obywatel Królestwa Niderlandów urodzony w Turcji. Od 8 XI 2012 r. był członkiem Partii Pracy (PvdA). W dniu 13 XI 2014 r. Öztürk i Tunahan Kuzu opuścili Partię Pracy i założyli grupę Kuzu/Öztürk, przemianowaną później na DENK, [online] https://www.parlement.com/id/vj2uv164l5zq/s_selcuk_ozturk, 28 IV 2021.

⁵⁴ [Online] https://www.parlement.com/id/vjoveerbm1tf/tweede_kamerfractie_groep_kuzu_ozturk, 28 IV 2021.

warzyszenie, DENK z trójosobowym zarządem, wzięli udział w wyborach samorządowych w 2018 r. i zdobyli mandaty w 13 radach gminnych. DENK brał również udział w wyborach prowincjonalnych w 2019 r. Obecnie liderem politycznym stowarzyszenia jest polityk tureckiego pochodzenia Farid Azarkan⁵⁵.

Stowarzyszenie dąży do tolerancji i stworzenia wykształconego, zrównoważonego i sprawiedliwego społeczeństwa. DENK ma 3 miejsca w Izbie Reprezentantów, ale nie zasiada jeszcze w Pierwszej Izbie i Parlamencie Europejskim⁵⁶. Jest częścią opozycji.

Tytuł manifestu wyborczego stowarzyszenia brzmiał „MYŚL inaczej”⁵⁷. Głównym punktem programu partii jest sprawiedliwa dystrybucja dobrobytu poprzez skupienie się na różnorodności oraz integracji. Wśród postulatów znalazło się mianowanie ministra ds. włączenia społecznego, utworzenie grupy zadaniowej i uchwalenie ustawy przeciwko dyskryminacji cyfrowej, powołanie specjalnej policji ds. dyskryminacji oraz krajowego koordynatora do tej problematyki. Stowarzyszenie nalega na formalne przeprosiny rządu za kolonialną i niewolniczą przeszłość Królestwa Niderlandów. Domaga się też elastycznego wykorzystywania dni wolnych ustawowo od pracy, bez związku ze świętami chrześcijańskimi.

W odniesieniu do UE partia uznaje, że członkostwo w niej musi uwzględniać interesy narodowe. Jeżeli wprowadzane regulacje europejskie nie służą w wystarczającym stopniu interesom państwa, te z nich, które łamią wspólne europejskie wartości, powinny być karane sankcjami. Postulują też większe uprawnienia Parlamentu Europejskiego do kontrolowania Komisji Europejskiej⁵⁸. Uważają też, że UE powinna nadal monitorować przestrzeganie praw człowieka za granicą⁵⁹.

BBB

BoerBurgerBeweging (BBB), to ruch społeczny skierowany do chłopów i sympatyzujących z nimi obywateli. Jest w zasadzie jednoosobową partią polityczną, która powstała 1 listopada 2019 r.⁶⁰ Liderką polityczną partii jest Caroline van der Plas⁶¹.

⁵⁵ Farid Azarkan (ur. 1971 w Maroku), polityk, obywatel Królestwa Niderlandów. Od 23 marca 2017 r. jest członkiem Izby Reprezentantów Generalnych Stanów Zjednoczonych z ramienia DENK. Od 21 III 2020 r. jest również przewodniczącym. J. Harmsen, *Farid Azarkan gekozen tot lijsttrekker van Denk, leden willen dat Kuzu toch terugkeert in de politiek*, „Trouw” 2020, 26 IX, [online] <https://www.trouw.nl/politiek/farid-azarkan-gekozen-tot-lijsttrekker-van-denk-leden-willen-dat-kuzu-toch-terugkeert-in-de-politiek~ba042b25/>, 28 IV 2021.

⁵⁶ [Online] https://www.parlement.com/id/vlf7lqcgupv/denk_en_tweede_kamerverkiezingen_2021, 28 IV 2021.

⁵⁷ Gra słów: czasownik „denk” w j. niderlandzkim oznacza „myśleć”.

⁵⁸ *DENK anders!*, [online] <https://www.bewegingdenk.nl/verkiezingsprogramma/>, 28 IV 2021.

⁵⁹ Na dzień 1 I 2021 r. ma 2938 członków, [online] <https://www.parlement.com/id/vk2kbwbf1zty/denk>, 28 IV 2021.

⁶⁰ [Online] https://www.parlement.com/id/vlh8h5stjljo/boerbürgerbeweging_bbb; https://www.parlement.com/id/vlhdeqwd0ela/tweede_kamerfractie_boerbürgerbeweging, 28 IV 2021.

⁶¹ Caroline van der Plas (ur. 1967) jest posłanką do Parlamentu od 31 III 2021 r. Jako liderka jednoosobowej partii Van der Plas jest przewodniczącą frakcji BBB w Izbie Reprezentantów. Pochodzi

BoerBurgerBeweging chce wspierać zrównoważony rozwój rolnictwa i ogrodnictwa oraz broni interesów sektora rolnego i *tętniącej życiem wsi*. Uważa, że inne partie i polityka rządu zbyt koncentrują się na dużych miastach. Program partii nosi nazwę „Zdrowy rozsądek dla zdrowej wsi”⁶². BoerBurgerBeweging to inicjatywa, która narodziła się za pośrednictwem mediów społecznościowych. Jej początki sięgają powstania #BoerBurgerTweet i grupy na Facebooku, która ma ponad 20 tys. obserwatorów. W wyborach parlamentarnych w 2021 r. partia uzyskała mandat w Izbie Reprezentantów. Partia nie ma miejsca ani w Senacie, ani w Parlamencie Europejskim. BoerBurgerBeweging jest częścią opozycji⁶³.

BIJ1

To partia polityczna z programem radykalnej lewicy. Założona w 2016 r. przez Sylvanę Simons⁶⁴ po zerwaniu przez nią z partią DENK. Początkowo nosiła nazwę „Artykuł 1 (Artikel 1)”⁶⁵. Nazwa partii nawiązywała do art. 1 konstytucji Królestwa Niderlandów, który zawiera zasadę równości wobec prawa. W 2017 r. nazwa partii została zmieniona na BIJ1⁶⁶. W styczniu 2018 r. powstała polityczna organizacja młodzieżowa BIJ1 Radicaal. BIJ1 ma dwa lokalne oddziały, w Amsterdamie i Rotterdamie. W wyborach samorządowych w marcu 2018 r. partia pod nową nazwą zdobyła jedno miejsce w Amsterdamie, które objęła Simons. Nie udało się jej zdobyć miejsca w wyborach do Izby Reprezentantów w 2017 r. W kolejnych wyborach parlamentarnych w 2021 r. BIJ1 zyskała na popularności i zdobyła dla swojej partii jedno miejsce.

Partia nie zasiada w Senacie ani w Parlamencie Europejskim. BIJ1 jest obecnie częścią opozycji.

BIJ1 koncentruje się na równości między ludźmi. Zwalczanie dyskryminacji jest jednym z głównych priorytetów partii. Najwyższym organem BIJ1 jest Walne Zgromadzenie Członków. Krajowy zarząd składa się z sześciu członków. Przewodniczącą partii jest Jursica Mills⁶⁷.

z Deventer i była rolnikiem oraz dziennikarką w czasopiśmie sektora rolnego, [online] https://www.parlement.com/id/vlh5b5o7a7mw/c_a_m_caroline_van_der_plas, 28 IV 2021.

⁶² *Gezond verstand voor een gezond platteland*, [online] https://boerburgerbeweging.nl/wp-content/uploads/2021/01/BBB_Verkiezingsprogramma_Versie_060121.pdf, 28 IV 2021.

⁶³ [Online] <https://boerburgerbeweging.nl/>, 28 IV 2021.

⁶⁴ S.H. (Sylvana) Simons (ur. 1971), urodzona na Surinamie, od 31 III 2021 r. posłanka do Parlamentu. Jako liderka jednoosobowej partii, Simons jest przewodniczącą frakcji BIJ1 w Izbie Reprezentantów. Od maja do grudnia 2016 r. należała do partii DENK. W grudniu 2016 r. założyła partię Artykułu 1. (nid. Artikel 1), w październiku 2017 r. przemianowała ją na partię BIJ1. Sylvana Simons była wcześniej tancerką oraz prezenterką programów telewizyjnych i radiowych w SBS, RTL i NPS. Od marca 2018 do listopada 2020 r. sprawowała funkcję radnej w Amsterdamie, [online] https://www.parlement.com/id/vk9hk11czsuk/s_h_sylvana_simons, 28 IV 2021.

⁶⁵ [Online] https://www.parlement.com/id/vlhdk9vldhrq/tweede_kamerfractie_bij1_bij1, 28 IV 2021.

⁶⁶ [Online] <https://www.parlement.com/id/vkbfkou4hxi6/bij1>, 28 IV 2021.

⁶⁷ *Tamże*. Na dzień 1 I 2021 r. partia liczyła pod 3 tys. członków.

JAKI RZĄD?

Na szczęście dla Marka Ruttego w ostatnich wyborach PVV spadła na trzecie miejsce a głównym partnerem do koalicji stała się partia demokratów z D'66. Jasne było więc, że tematami wiodącymi przy jej tworzeniu będą ważne dla PVD „zorg” (szeroko pojęta ochrona zdrowotna i społeczna) oraz wartości („normen en waarden”), a dla D'66 także środowisko i klimat.

Co ciekawe, konstytucja nie zawiera reguł dotyczących trybu tworzenia nowego gabinetu. Opisuje jedynie początek i koniec tworzenia gabinetu, jego odwołanie i powołanie przez głowę państwa. Procedura tworzenia gabinetu opiera się zatem głównie na niepisanych przepisach konstytucyjnych i zwyczajach. W rezultacie procedura może różnić się w zależności od formacji⁶⁸. Obecnie przebiega ona w sposób następujący. Następnego dnia po wyborach Przewodniczący Izby Reprezentantów przeprowadza rozmowy z wybrzanyimi przewodniczącymi frakcji (grup) parlamentarnych. W wyniku dyskusji wyznaczają oni wspólnie kandydaturę „wywiadowcy” (nid. *verkenner*), którego zadaniem jest rozmowa z przewodniczącymi frakcji mogącymi razem utworzyć koalicję. Zwiadowca przedstawia Izbie Reprezentantów raport ze swoich rozmów. W debacie parlamentarnej Izba Reprezentantów powołuje informatora do zbadania możliwości utworzenia nowego rządu, który mógłby liczyć na większość w Izbie Reprezentantów. W tej fazie rozpoczynają się merytoryczne dyskusje, prowadzone przez informatora, z negocjatorami tych partii, z którymi koalicja wydaje się najbardziej realna. Ich celem jest wypracowanie projektu umowy koalicyjnej, w którym ujęte zostaną główne punkty polityki na nadchodzący okres rządowy. Gdy zainteresowane partie parlamentarne zgodzą się na porozumienie koalicyjne, informator pisze raport końcowy. Następnym krokiem jest nominacja przez Izbę Reprezentantów informatora (jest nim w zasadzie osoba typowana na premiera). Koncentruje się on na technicznych rozmowach w sprawie tworzenia koalicji oraz na obsadzaniu stanowisk w rządzie, głównie ministrów i kandydatów na sekretarzy stanu w celu powołania ich na odpowiednie stanowisko w nowym gabinecie⁶⁹.

6 kwietnia Izba Reprezentantów wybrała na informatora swojego przedstawiciela⁷⁰. Został nim Herman Tjeenk Willink⁷¹, który został zobowiązany do przedstawienia raportu po trzech tygodniach. Po tak przekonującym zwycięstwie zadanie wydawało się proste. Niestety, nieoczekiwanie Mark Rutte wpadł w tarapaty, gdy zaprzeczył w Izbie Reprezentantów, że podczas rozmów na temat formowania rządu z liderką D'66 Sigrid Kaag zapadła decyzja o usunięciu Pietera Omtziga⁷², popularnego polityku CDA z li-

⁶⁸ [Online] <https://www.rijksoverheid.nl/regering/over-de-regering/kabinetsformatie>, 28 IV 2021.

⁶⁹ [Online] <https://www.kabinetsformatie2021.nl/hoe-werkt-een-formatie>, 28 IV 2021.

⁷⁰ Od 27 III 2012 r. jest to kompetencja Izby Reprezentantów.

⁷¹ Herman Diederik Tjeenk Willink (ur. 1942), były polityk Partii Pracy (PvdA) i były najwyższy urzędnik państwowy. W latach 1991-1997 był przewodniczącym Pierwszej Izby (Senatu) Stanów Generalnych, 1997-2012 był wiceprzewodniczącym Rady Stanu. Jest ministrem stanu od grudnia 2012 r. Sześciokrotnie był informatorem w różnych formacjach gabinetowych.

⁷² Pieter Herman Omtzigt (ur. 1974), polityk CDA od 2003 r. Po krótkiej przerwie w 2010 r., został

sty ministrów przyszłego rządu⁷³. Informacja o tyle zadziwiająca, że sam Rutte przewidywał dla niego funkcję ministerialną. Omtzigt uznał to za afront wobec swoich wyborców⁷⁴. W długiej debacie został uznany za kłamcę przez Wildersa, który złożył nawet wniosek o wyrażenie wotum nieufności wobec Marka Ruttego (przepadł zaledwie czterema głosami). Rząd mniejszościowy Rutte IV to obecnie ostatnia szansa dla tego polityka. Pytanie, czy znajdzie do tego chętnych, bo wejście obecnie w koalicję z Ruttem to krok samobójczy każdej partii. Partia VVD może wytypować jeszcze innego polityka ze swoich szeregów, inaczej Niderlandy czekają nowe wybory⁷⁵.

Tjeenk Willink w dniu 30 kwietnia przedstawił raport końcowy przewodniczącej Izby Reprezentantów. Według informatora obecny kryzys wykazujący brak zaufania pomiędzy rządem a parlamentem wymaga wyraźniejszego „dualizmu”, oddzielenia ich zadań, które są ze sobą zbyt splątane, a kompetencje pomieszane. W wyniku zaistniałych komplikacji i głębokiego podziału opinii przewodniczących frakcji parlamentarnych zalecił on Izbie powołanie kolejnego informatora z dystansem do obecnej polityki, o szerokim doświadczeniu społeczno-ekonomicznym do prowadzenia kolejnych etapów rozmów⁷⁶. W dniu 11 maja nową informatorką została Mariëtte Hamer⁷⁷, przewodnicząca SER⁷⁸. Po dwóch tygodniach burzliwych debat uznała ona, że nastął czas rzeczowych rozmów na temat nowej koalicji rządowej. Karty wciąż pozostają w grze...

BIBLIOGRAFIA

Atakował Polskę, jego rząd upadł z powodu łamania praworządności, TVP INFO, 15 I 2021, [online] <https://www.tvp.info/51817112/holandia-mark-rutte-atakowal-polske-jego-rzad-upadl-z-powodu-lamania-praworzadnosci-tvp-info>.

Bielecki T., *Po wyborach w Holandii. Odwrót skrajnej prawicy, sukces euroentuzjastów*, „Wyborcza.pl” 2021, 18 III, [online] <https://wyborcza.pl/7,75399,26894590,po-wyborach-w-holandii-odwrot-skrajnej-prawicy-sukces-euroentuzjastow.html>.

członkiem Izby Reprezentantów. Omtzigt zajmuje się w Parlamencie emeryturami, podatkami, nowym systemem opieki zdrowotnej, odnowienia zabezpieczenia społecznego i sprawami zagranicznymi, [online] <https://www.cda.nl/omtzig>, 28 IV 2021.

⁷³ Rutte: *Kaag en ik hebben tijdens verkenning niets gezegd over CDA-Kamerlid Omtzig*, „NOS” 2021, 25 III, [online] <https://nos.nl/artikel/2374158-rutte-kaag-en-ik-hebben-tijdens-verkenning-niets-gezegd-over-cda-kamerlid-omtzig.html>, 5 V 2021.

⁷⁴ J. Julen, *Omtzigt spreekt: ‘Functie elders’ is affront tegen Nederlandse kiezer*, „Trouw” 2021, 31 III.

⁷⁵ [Online] <https://polonia.nl/2021/04/05/klamstwo-czy-zanik-pamieci-mark-rutte-w-wielkich-opalach/>, 5 V 2021.

⁷⁶ *Het eindverslag van Tjeenk Willink in het kort*, „NOS” 2021, 30 IV, [online] <https://nos.nl/artikel/2378871-het-eindverslag-van-tjeenk-willink-in-het-kort>, 5 V 2021.

⁷⁷ Mariëtte Hamer (ur. 1958), była czynna polityczka związana z Partią Pracy, przewodnicza Rady Społeczno-Gospodarczej od 10 września 2014 r., członkini Izby Reprezentantów od 19 V 1998 do 10 IX 2014 r.

⁷⁸ SER, Sociaal-Economische Raad (Rada Społeczno-Gospodarcza).

- Bos-Karczewska M., „Polonia.nl” 2021 18 III, [online] <https://polonia.nl/2021/03/18/holandia-analiza-wybory-zwyciestwo-liberalow-radykalna-prawica-silniejsza/>.
- DENK anders!*, [online] <https://www.bewegingdenk.nl/verkiezingsprogramma/>.
- Eindrapport Commissie-Korthals Altes ‘Stemmen met vertrouwen’*, Den Haag 2007, 27 IX, [online] <https://www.kiesraad.nl/adviezen-en-publicaties/rapporten/2007/09/27/eindrapport-commissie-korthals-altes-stemmen-met-vertrouwen>.
- Gemeente Weesp*, Gezondheidscheck en maatregelen in verband met corona – Verkiezingen Tweede Kamer 17 maart 2021, [online] https://www.weesp.nl/bestuur-organisatie/verkiezingen-tweede-kamer-17-maart-2021_43500/.
- Gezond verstand voor een gezond platteland*, [online] https://boerburgerbeweging.nl/wp-content/uploads/2021/01/BBB_Verkiezingsprogramma_Versie_060121.pdf.
- Harmsen J., *Farid Azarkan gekozen tot lijsttrekker van Denk, leden willen dat Kuzu toch terugkeert in de politiek*, „Trouw” 2020, 26 IX, [online] <https://www.trouw.nl/politiek/farid-azarkan-gekozen-tot-lijsttrekker-van-denk-leden-willen-dat-kuzu-toch-terugkeert-in-de-politiek~ba042b25/>.
- Hartog T. den, *Exodus bij Forum, ook raadsfractie stapt uit partij*, „Het Parool” 2020, 26 XI, [online] <https://www.parool.nl/nederland/exodus-bij-forum-ook-raadsfractie-stapt-uit-partij~bcd880f0/>.
- Het eindverslag van Tjeenk Willink in het kort*, „NOS” 2021, 30 IV, [online] <https://nos.nl/artikel/2378871-het-eindverslag-van-tjeenk-willink-in-het-kort>.
- Het Juiste Antwoord, Integrale verklaring van minister-president Rutte van 15 januari 2021*, [online] <https://www.youtube.com/watch?v=ExCRcMiv2cU>.
- Julen J., *Omtzigt spreekt: ‘Functie elders’ is affront tegen Nederlandse kiezer*, „Trouw” 2021, 31 III, [online] <https://www.trouw.nl/politiek/omtzigt-spreekt-functie-elders-is-affront-tegen-nederlandse-kiezer~b98b06b3/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>.
- Kabinet-Rutte II verslaat Lubbers III: langstzittende kabinet*, „NOS” 2017, 20 VIII, [online] <https://nos.nl/artikel/2188954-kabinet-rutte-ii-verslaat-lubbers-iii-langstzittende-kabinet>.
- Kieswet*, Geldend van 01-07-2020 t/m heden, [online] <https://www.kiesraad.nl/>.
- Krytykujący Polskę premier Holandii z szansą na reelekcję?*, [online] <https://biznes.newseria.pl/biuro-prasowe/polityka/krytykujacy-polske,b1859469901>.
- Kryzys rządowy w Holandii*, „DW” 2021, 15 I, [online] <https://www.dw.com/pl/kryzys-rz%C4%85dowy-w-holandii/a-56240555>.
- Nanninga terug in Eerste Kamer in Fractie-Nanninga*, [online] https://www.eerstekamer.nl/nieuws/20210217/nanninga_terug_in_eerste_kamer_in.
- Ongekend onrecht. 35 510 Parlementaire ondervraging Kinderopvangtoeslag*, Den Haag, 17 XII 2020, [online] https://www.tweedekamer.nl/sites/default/files/atoms/files/20201217_eindverslag_parlementaire_ondervragingscommissie_kinderopvangtoeslag.pdf.
- Orzechowski M., *Mark Rutte: premier w sam raz*, „Polityka” 2021, 9 III, s. 51.
- Overzicht belangrijkste corona-maatregelen Tweede Kamerverkiezing 2021, [online] <https://www.kiesraad.nl/verkiezingen/tweede-kamer/corona-maatregelen-tweede-kamerverkiezing-2021>.

- Pawlicki J., *Niezatapialny Mark. Miał być pianistą, został premierem i właśnie po raz czwarty wygrał wybory. W Unii uchodzi za głównego przeciwnika PiS*, „Newsweek” 2021, 31 I, [online] <https://www.newsweek.pl/swiat/mark-rutte-premier-holandii-poszedl-na-wybory-by-wygrac/15ydjvc>.
- Polska w Holandii*, „Gov.pl” 2021, 22 I, [online] <https://www.gov.pl/web/holandia/godzina-polityjna>.
- Premier Holandii nie odwiedził matki umierającej w domu opieki*, TVP INFO, 27 V 2020, [online] <https://www.tvp.info/48241504/koronawirus-holandia-premier-mark-rutte-nie-odwiedzil-umierajacej-matki-wieszwiecej>.
- Rutte: Kaag en ik hebben tijdens verkenning niets gezegd over CDA-Kamerlid Omtzig*, „NOS” 2021, 25 III, [online] <https://nos.nl/artikel/2374158-rutte-kaag-en-ik-hebben-tijdens-verkenning-niets-gezegd-over-cda-kamerlid-omtzig.html>.
- Rząd Holandii podał się do dymisji. W tle skandal z zasiłkami*, „Rzeczpospolita” 2021, 15 I, [online] <https://www.rp.pl/Polityka/210119568-Rzad-Holandii-podal-sie-do-dymisji-W-tle-skandal-z-zasilkami.html>.
- Toekomst made in Europe*, VoltNederland, [online] <https://static1.squarespace.com/static/5f82f878bf19dc36c8f0f0c9/t/600aad7584b42244bb44c9f1/1611312506530/Volt-Verkiezings-programma-2021%E2%80%932025>.
- Tunahan Kuzu stopt als partijleider Denk, vanwege 'impact op persoonlijk leven'*, „NOS” 2020, 21 III, [online] <https://nos.nl/artikel/2327869-tunahan-kuzu-stopt-als-partijleider-denk-vanwege-impact-op-persoonlijk-leven.html>.
- Wilders noemt breuk 'definitief'*, „NU.nl” 2012, 21 IV, [online] <https://www.nu.nl/politiek/2792729/wilders-noemt-breuk-definitief.html>.
- Żelichowski Ryszard, *Oswajanie populizmu. Scena polityczna Królestwa Niderlandów po 2015 roku*, „Studia Polityczne” 2020, t. 48, nr 1, s. 125-144.

Źródła internetowe

- <https://boerbürgerbeweging.nl/>.
- <https://cda-digitaal.dnpp.nl/partijleiders/maxime-verhagen>.
- <https://dnpprepo.ub.rug.nl/86186/1/JA21%20verkiezingsprogramma%20TK%202021%20definitief.pdf>.
- <https://groenlinks.nl/onze-partij/tweede-kamerfractie/bart-snels>.
- <https://joost-eerdmans.nl/>.
- <https://npokennis.nl/longread/7659/hoewerd-ruud-lubbers-de-langstzittende-premier>.
- https://willemwever.kro-ncrv.nl/vraag_antwoord/de-maatschappij/waarom-stemmen-wemet-een-rood-potlood.
- <https://www.cda.nl>.
- <https://www.kabinetformatie2021.nl/hoewerkt-een-formatie>.
- <https://www.kiesraad.nl>.
- <https://www.parlement.com>.
- <https://www.pvv.nl/images/Conceptverkiezingsprogramma.pdf>.
- <https://www.rijksoverheid.nl>.

Ryszard ŻELICHOWSKI – prof. dr hab., Zakład Europeistyki w Instytucie Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk. Zainteresowania naukowe: małe państwa, wyspy i terytoria specjalne Europy Zachodniej, ze szczególnym uwzględnieniem obszaru niderlandzkójzycznego. Najważniejsze publikacje: *Flandria* (2018), *Baarle-Nassau-Hertog* (2015), *Stosunki polsko-holenderskie w Europie pojaltńskiej* (2014), *Stosunki polsko-holenderskie w Europie powersalskiej* (2013), *Gibraltar* (2012), *Poland and The Netherlands: A Case Study of European Relations*, Ed. D. Hellema, R. Żelichowski, B. van der Zwan (2011).